

Szabó Panna

Felsőoktatási könyvtárak az IFLA-konferencián: pillanat- és jövőképek

Az International Federation of Library Associations and Institutions (a továbbiakban: IFLA) 85. világkongresszusára idén augusztusban került sor Athénban. A World Library and Information Congress minden évben más városban, törekvésük szerint más kontinensen megrendezett eseményének idén az athéni Megaron Athens International Conference Centre adott otthont. A konferencián a 11 fős magyar delegációból idén Szabó Noémi könyvtárvezetővel (Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Kari Könyvtár) ketten vehettünk részt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete regisztrációs költségeket átvállaló ösztöndíjának köszönhetően, ott tartózkodásomat pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár támogatta.

A World Library and Information Congress (WLIC)

A legnagyobb könyvtáros világszervezet éves kongresszusa a teljességre törekedve igyekszik felölelni szakterületünk minden szegmensét, a különbségek legyenek akár könyvtártípusból vagy földrajzi elhelyezkedésből – és ebből következően például gazdasági-kulturális háttérbeli eltérésekből – fakadók. Mindezzel összhangban a konferenciaprogram gerincét jelentő, a hivatalos megnyitótól a záróünnepségig terjedő ötnapos időszakban a több mint 200 regisztrált program, a plenáris és szekcióülés melletti poszterszekció, a kiállítói bemutatók, a rövid előadások mind-mind rendkívül széles körből merítették témájukat, a könyvtári terület teljes spektrumát fedve le.

A koncentrált szakmai ismeretszerzés mellett a könyvtáros és kapcsolódó egyesületek gyűlései, illetve a járulékos programok, úgymint a kulturális és kapcsolatépítési lehetőségek (például a kulturális est az új görög nemzeti könyvtárnál a Stavros Niarchos Foundation Cultural Centre-ben), az öt fő napot megelőző és követő kirándulások, a fél- és egynapos könyvtárlátogatások tették teljessé az élményt, és jelentettek sokunknak körülbelül egyhétnyi tapasztalatszerzési lehetőséget.

A kongresszuson a szakmai programok önálló, de a konferenciaprogramba szervesen beépülő és nagy hangsúlyt kapó egységeként jelentek meg az IFLA rendezvényei. Ezek közé például:

- a szekciók helyi konferenciáit,
- a vezető testületek üléseit és a fő tisztségviselők előadásait,
- az éves közgyűlést,
- az elnök, a spanyol Glòria Pérez-Salmerón leköszönését, majd az ausztrál Christine Mackenzie beiktatását és szakmai-fejlesztési terveinek, vezetői programjának ismertetését; illetve ezzel összhangban a Governing Board tagjainak váltását, köztük Barátné Hajdu Ágnes személyében magyar érintettséggel,
- a 2021. évi kongresszus helyszínének, Rotterdamnak az ünnepélyes bejelentését,
- a díjak és kitüntetések hivatalos odaítélését (köztük magyar vonatkozással a kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtárnak ítelt Zöld könyvtári díjjal), valamint, nem utolsósorban,
- a 2019–2024 közötti szakmai stratégia (lásd <https://www.ifla.org/strategy>) ismertetését számíthatjuk.

A WLIC öt kiemelt szakmai napjának több mint 200 rendelkezésre álló, mindenki számára nyitott programlehetőségéből az IFLA rendezvényein és új stratégiájáról szóló előadásain túl elsősorban a felsőoktatási, illetve tudományos könyvtárakhoz erőteljesebben kapcsolódó plenáris előadásokat és szekciókat látogattam. Ezt munkahelyem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár típusa, illetve az e könyvtári közegben az utóbbi időszakban megfigyelhető változások, a magyarországi felsőoktatási könyvtárak stratégiai, fejlesztési irányainak körvonalazódása, majd meghatározása is indokoltá tette számomra.

A magyarországi felsőoktatási könyvtárak stratégiai, fejlesztési irányai

A szaksajtóban az utóbbi időben több tanulmány is megjelent a felsőoktatási könyvtárak stratégiai céljairól, amit a megváltozott működési-felsőoktatási környezet mellett a felhasználói szokások változása, a technikai lehetőségek szélesedése és a tanítási-tanulási folyamatok átalakulása indukált. A felsőoktatási könyvtárak könyvtárvezetőit tömörítő Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma már 2016-ban szükségét látta egy középtávú stratégia kidolgozásának: célul e könyvtártípus középtávú fejlődési-fejlesztési irányainak meghatározását, majd

azok elérését biztosítandó a felelős kormányzati szervek felé tett intézkedési javaslatlételt tűzték ki. Kétévi munkát követően 2018-ban vált véglegessé és széles körben is elérhetővé a stratégia (lásd: http://ekk.org.hu/sites/default/files/EKFJ_2018_2023a.pdf), amelynek előkészítését, a kérdőív kidolgozását és elemzését, a szöveg összeállítását öten végezték: Antal Istvánné (Emberi Erőforrások Minisztériuma Közgyűjteményi Főosztály), Kálóczi Katalin (Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár), Karácsony Gyöngyi (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár), Keveházi Katalin (Szegei Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár) és Nagy Zsuzsanna (Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár).

Az anyag a következő öt kulcsterületet jelöli ki:

- a gyűjtemények ártértelmezése és fenntarthatóságuk biztosítása, a hozzáférés segítése,
- kutatástámogatás, tudásmenedzsment, a tudományos eredmények disszeminációja,
- a hallgatói eredményesség támogatása, tanulástámogatás,
- vezetés, szervezeti kultúra, szakértelem,
- kommunikáció, márkaépítés.

Mindegyik területhez konkrét feladatokat fogalmaz meg, és „mindez a humán erőforrás fejlesztésével, korszerű vezetési és szervezeti kultúra kialakításával, tudatos kommunikáció és minőségmenedzsment révén érhető el, az egymással és más érintettekkel kiépített partneri együttműködés, a fenntartóval folytatott párbeszéd és visszacsatolás, illetve a stabil és egyenletes jogi és finanszírozási környezet megléte esetén”¹.

Tapasztalatok

A magyar felsőoktatási könyvtári közegben is fontos dokumentum fényében, főbb témacsoportok köré sorakoztatva elsősorban a formai feldolgozás és a gyűjteményszervezés, az online források nyilvántartása és hitelessége, az open access és a repozitóriumok témaköreiből válogattam előadásokat.

Megfelelő források használata és a hitelesség elősegítése

A tájékoztatásban és feldolgozásban elengedhetetlen forráshasználati ismeretekhez két program kapcsolódott, amely egymást kiegészítve mutatta be a témát.

A Wikimedia Alapítvány stratégiai vezetője, **Alex Stinson** a közösségi erővel épülő Wikipédia egyik fejlesztési irányaként határozta meg a közzétett ismeretek hitelességének elősegítését, a források validálását. 2016 óta folyik kampányszerűen a könyvtárosok megszólítása, céljuk, hogy a könyvtárak források hozzáadásával javítsák a szócikkek színvonalát. Az ebben való együttműködés a #1Lib1Ref hashtag használatával válik a Wikipédia számára követhetővé. A kampányidőszakokon kívül is, folyamatosan várják a könyvtárosok csatlakozását.

A forráshasználatot a másik oldalról megközelítve, a hiteles lelőhelyek megsztásával és a jó gyakorlatok továbbadásával foglalkozott **Peter Bae**, az Egyesült Államokbeli Document Delivery and Resource Sharing Section titkárának szekciója. Először egy prezentáción követhettük végig a hitelesnek ítélt, a világ minden tájáról származó, részben online használathoz, részben kölcsönzéshez használható honlapok listáját. Ezt követően a közönség soraiban ülő szakemberek osztották meg saját országuk, régiójuk hasonló portáljainak elérhetőségeit. E szekcióban a hangsúly az országhatároktól (is) független együttműködésen volt, ezen a szakterületen is erősítve ezt a még többször visszaköszönő irányelvet, gondolatot.

Feldolgozás, gyűjteményszervezés

A katalogizálás, feldolgozás kérdéseit több program is körüljárta. A **Miriam Björkhem**, **John C. DeSantis** és **Miriam Nauri** által irányított előadásban a Bibliography, a Cataloguing és a Subject Analysis and Access szekció vezetői beszéltek röviden, lényegre törően az aktuális hírekről, újdonságokról, a tájékozdási felületekről – melyek többsége az IFLA honlapján érhető el: <https://www.ifla.org/bibliography>, <https://www.ifla.org/cataloguing>, <https://www.ifla.org/subject-analysis-and-access>) – és arról, hogyan lehet részt venni a munkában.

A feldolgozás területéhez kapcsolódó plenáris előadás – a kongresszuson elhangzott plenáris előadásokhoz hasonló módon – rendkívül átfogó jellegű volt, mindenféle könyvtártypusból és lehetőségek közül érkező kollégához kívánt szólni. **Panos Constantopoulos**, az Athens University of Economics and Business professzora, korábbi dékánja a tudásszervező rendszerekről, a feldolgozás és visszakeresés egységéről, annak változásairól beszélt. E rendszerek egy természetes fejlődési folyamaton mennek keresztül: ahogy a tudást hordozó dokumentumok is egyre inkább digitálissá válnak, úgy a különféle adathordozókban, formátumokban és a részletettség szintjén is újabb mélységek jelennek meg, például a képek, táblázatok, kutatási adatok rögzítésének igénye. Constantopoulos áttekintette az információhoz való hozzáférés és az integráció lehetőségeit, melyet egy szemantikai indexelés támogathat, valamint beszélt az automatikus osztályozási és indexálási technikák növekvő hatékonyságáról is. A könyvtárak feladatául egy információs tér létrehozását tűzte ki, amelyben minden dokumentum és hordozott információ között sok szempontú kapcsolatrendszer szerint lehet keresni.

A szekciókban jellemzően három-hét önálló, a fő témához hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódó előadást hallgathattunk meg. A metaadatok nyilvántartására fókuszáló szekció a könyvtárak dokumentumaihoz kötődő adatokat hordozó adatrepozitóriumok, múzeumi és levéltári nyilvántartások közötti kapcsolódási lehetőségekre koncentrált. A hangsúly ezáltal a dokumentumok egymástól elkülönülő, szegmentált feldolgozásától egyre inkább a közös katalogizálás és a közösen használt metaadatok irányába helyeződik át. Jó gyakorlatként elsőként

egy lett példát hallottunk a nemzeti könyvtár publikációs rendszerének a nemzeti bibliográfiával, a könyvtári katalógussal és a statisztikai adatokkal történő összekötéséről, amely egyúttal a digitális példányok elhelyezését is segíti. E szolgáltatásnak köszönhetően kevesebbszer kell az adatokat felvenni, egységesebbé váltak a metaadatok, és javult a visszakeresés lehetősége is. Spanyolországi példaként a ComunidadBNE szolgáltatást mutatták be, amely a spanyol nemzeti könyvtár crowdsourcingra épülő projektje. Célja az önkéntesek munkájával gazdagítani a nyilvántartásokat, adatokat gyűjteni a könyvtár digitális gyűjteményéből származó képek feldolgozásához, georeferenciájának meghatározásához, vagy pusztán az azonosításhoz, címkézéshez. A platform nyílt forráskódú, és külső adatforrásokat is integráltak bele. Az open access-hez is kapcsolódva mutatták be görög előadók a HEAL-Linket és a Hellenic Data Service-t (HELIX). Utóbbi egy új nemzeti szolgáltatás, amelynek feladata az adatokra épülő kutatás teljes életciklusának követése és nyilvántartása. Segítségével a tudományos adatok feldolgozhatók és kereshetők, elemezhetők és archiválhatók, megosztásukkal pedig újra felhasználhatók, amivel biztosítják a tudomány átláthatóságát. A Hellenic Academic Libraries Link (HEAL-Link) konzorcium aktívan részt vesz a tudományos publikációs környezetben zajló projektekben, fejlesztésekben. Célja a nyílt hozzáférési politikák előmozdítása és a fenntartható kutatás elősegítése a digitális korban. Görögországban a HEAL-Link és a HELIX együttes tevékenysége fejt ki erőteljes hatást a tudományos kommunikációra és a kutatási adatok nyilvántartására. Utolsó előadóként az izraeli nemzeti könyvtár munkatársa egy metaadat-adatbázisról beszélt, amely az ALMA integrált könyvtári rendszer keretein belül teszi szabadon elérhetővé a felhasználók és a Wikimedia számára az adatokat. Ez az alapjait jelentheti egy együttműködési platformnak is.

A feldolgozás kérdéseivel egy, a periodikák korszerű kezelését és nyilvántartását körüljáró szekció is foglalkozott. A programot **Gaëlle Béquet**, a Nemzetközi ISSN Központ igazgatójának előadása nyitotta, amelyben az ISO 3297-ISSN szabvány felülvizsgálati folyamatáról beszélt. A változás széles kört érint, ezért 2018-ban felmérést készítettek a felhasználók véleményéről, majd azóta az eredményeit kielemezve javaslatot tettek az ISSN szabvány következő módosítására. Az ezt követő előadás a Research Collections and Preservation Consortiumról (ReCAP) szólt. Ez Észak-Amerika egyik legnagyobb közös gyűjteménye, melyet a Columbia University, a Harvard University, a The New York Public Library és a Princeton University hozott létre és üzemeltet. Kiadványok gyűjtését, összehasonlítását, elemzését végzik az OCLC WorldCat-jét is bevonva, annak érdekében, hogy a katalógusokban pontosan jelenhessenek meg az adatok, azonosíthatók legyenek a különböző kiadások, továbbá áttekinthető és összehangolható legyen a részt vevő intézmények gyűjteményszervezése. A szemantikus web felé nyitásról is szólt az Iránban végrehajtott periodikakezelési kísérlet. A PRESSoo egy új modell és technika, ami rugalmasabban írja le és kezeli az adatforrásokat. A bemuta-

tott kísérletben 90 könyvtár- és információtudományi folyóirat adatait, feldolgozását elemezték. Egy újabb rendszert ismertetve, az IIBI-UNAM latin-amerikai repozitóriumról szolt a mexikói egyetem munkatársainak előadása. A feladatmegosztás jegyében egy olyan intézményi repozitóriumot hoztak létre, amely open access módon kezel jelenleg több mint 2000 könyvtár- és információtudományi kiadványt, emellett technikai lehetőséget biztosít más repozitóriumokkal és gyűjteményekkel való összekapcsolásra is. Szlovén, norvég és egyesült államokbeli előadók az FRBR/LRM modell alkalmazását, lehetőségeit ismertették a periodikák kezelésében. Kiindulópontjuk szerint az FRBR/LRM WEMI (Work – Expression – Manifestation – Item) modelljének alkalmazása a periodikus kiadványokra problémás volt, és nem voltak meggyőződve arról, hogy az FRBR modell megfelelő ezek kezeléséhez. Az előadás ismertette a periodikák kezelése érdekében végrehajtott változtatásokat, de teljes megoldást még nem mutatott fel. Az utolsó előadás a washingtoni American University Könyvtár módszertanát ismertette, amelyet az elektronikus dokumentumok felméréséhez és a gyűjteményszervezéshez használnak. A felhasználási statisztikák elemzéséből kiindulva a céljuk egy 3%-os előfizetési megtakarítás elérése volt, melyhez a szoftver vizsgálja az eléréseket és a pénzügyi megtérülést is.

Open Access, adatvizualizáció

A feldolgozás és gyűjteményszervezés szekcióiban is jócskán lehetett hallani Open Access-szel és a kutatási adatok gyűjtésével kapcsolatos előadásokat, de a területtel önálló plenáris előadás is foglalkozott.

Az European Open Science Cloud-ot és az OpenAIRE-t **Natalia Manola**, az OpenAIRE igazgatója ismertette. Kiindulópontja szerint a tudományos adatok és eredmények, a publikációk nyilvánossága új szakaszba lépteti a tudományos kutatást, és egyúttal éppen ez a nyilvánosság okozza, hogy sokkal többen lesznek érdekeltek a tudományos szervezési folyamatokban: a digitális és kutatási infrastruktúra biztosítói, a politikai döntéshozók, a finanszírozók, az ipar és maga az érdeklődő közönség. A könyvtárak szerepét vizsgálva kitért a digitális tudományos anyagok megőrzésére, közzétételére és terjesztésére, valamint a kutatók tájékoztatására és képzésére, hogy mindenki egyenlő ismeretekkel és eséllyel indulhasson.

A gyűjtemények reprezentálásának újabb könyvtári módszereként terjed az adatvizualizáció, melyről a tudomány támogatásának innovatív módszereit ismertető szekcióban többször is hallhattunk. Németországban például egy felmérést követően, a nagy igényre válaszul vezették be a nem szöveges anyagok, például tudományos videók, kutatási adatok és kutatási szoftverek szolgáltatását, illetve kezdték el ezek előállítását. Egy másik előadásban a bibliometriai adatok vizuális megjelenítéséről **Nirmal Singh**, a Guru Angad Dev Veterinary and Animal Sciences University munkatársa beszélt, aki szerint mára már a következtetések le-

vonásához elengedhetlenné vált a speciális eszközök használata. A bibliometria területén általában a szövegbányászati eszközöket is használó szoftverek készítik a legjobb adatvizualizációt, mert azok egy-egy kulcsfogalom alapján is képesek újabb képeket generálni.

Összegzés

A 85. World Library and Information Congress-en a nem egyszer 8-10 párhuzamosan futó szekció vagy megbeszélés miatt lehetetlen volt minden, a felsőoktatási könyvtárakat potenciálisan érintő programon részt venni. Emiatt a teljességre nem, csak egy általános áttekintésre, és az általam hallottak alapján egy összegzés levonására nyílik lehetőség.

Ennek alapján a magyarországi felsőoktatási könyvtári közegeben – de összhangban a többi könyvtártípussal és az országos fejlesztési irányokkal – jelentős munkát kell még fektetni a kutatási adatok gyűjtésének és az adatvizualizációnak az elindításába. A nemzetközi élvonalhoz való felzárkózás érdekében előremutató lenne a digitalizálás intézményi összehangolása és a repozitóriumbeli anyagok együttes szolgáltatása. Az egyes könyvtárakban már magas hatékonysággal működő integrált könyvtári rendszerbeli – repozitóriumbeli leírások megfeleltetését széles körben ki lehetne terjeszteni, illetve a feldolgozásban tovább lehetne haladni az RDA felé. A poszterszekcióban a felsőoktatási könyvtárak nem voltak hangsúlyosan jelen, a fellelhető szakterületi plakátokon legfőképpen az intézményi összefogásokkal megvalósuló közös gyűjteményszervezés és szolgáltatások, az Open Access intézményi bevezetése és kiterjesztése, illetve a zöld megoldások kerültek elő.

Jegyzet

1. Nagy Zsuzsanna: *Tudomány és oktatás a digitális korban. A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai 2018–2023*. In: Hagyományok és kihívások VII. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2018. Szerk. Szabó Panna, Székelyné Török Tünde, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2019. 17–26. p.

A nemzetközi katalogizálási alapelvek (ICP) magyar fordítása elérhető az IFLA honlapján

A könyvtárszakma, azon belül is a bibliográfiai feltárás legfontosabb alapvetését jelentik a nemzetközi katalogizálási alapelvek (International Cataloguing Principles, ICP), illetve az ezekről szóló IFLA-nyilatkozat, amelynek legutóbbi kiadása 2016-ban látott napvilágot, magyar fordítása pedig mostantól elérhető a szervezet honlapján:

<https://www.ifla.org/publications/node/11015>.

(Forrás: www.oszk.hu)